

אתגרי התמודדות קהילתיים בקרב המפונים למלונות בתקופת חירום מתמשכת: מבט קדימה

חני נוימן¹

¹ בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה

תקציר

עם פרוץ המלחמה נדרשו אלפי תושבים להתפנות מבתיהם ולעבור להתגורר במתקני-קליטה במלונות. תושבים אלו מתמודדים עם השלכות פסיכולוגיות, חברתיות וכלכליות של מצב החירום, ונדרשים לנהל רציפות חיים במלונות. עובדים סוציאליים ממלאים תפקיד מכריע בפיתוח מענים קהילתיים להתמודדות עם השלכות אלו. מאמר דעה זה מבקש להציב על סדר היום את אתגרי ההתמודדות הקהילתיים במלונות, כמו גם את אלו הצפויים למפונים עם חזרתם לשגרה. אתגרים אלו, כפי שנטען במאמר, מציבים חובה בפני מעצבי המדיניות לקדם מדיניות התומכת בקהילות, במנהיגיהן ובאנשי מקצוע בתוכן.

מילות מפתח: מפונים, מלונות, אתגרי התמודדות קהילתית, ארגון קהילתי, הון קהילתי, מדיניות

מבוא

בחודשים האחרונים מתמודדת מדינת ישראל עם מצב חירום מלחמתי, אשר אילץ למעלה מ-250 אלף אזרחים להימלט ולהתפנות מבתיהם (גוטרייך, 2023). בעקבות החלטות הממשלה בנושא פינוי אוכלוסייה, לאור תוכנית ממשלתית המכונה "מלון אורחים" (4877), פונו אלפי תושבים לבתי מלון הפזורים ברחבי הארץ. חלק קטן מהקהילות הכפריות פונו במלואן למלון משותף, לעיתים לצד קהילה כפרית נוספת, אולם חלקן הגדול של הקהילות מהיישובים ומהערים פוזרו בין מספר מלונות. מציאות זו של פירוק קהילות גאוגרפיות עלולה להציב איום על רשתות ההון החברתי שלהן. כמו כן, מגורים משותפים של קהילות שונות זו לצד זו בכפיפה אחת עלולים להוביל למתחים ביניהן, בעיקר בשל רמה נמוכה של הון קהילתי. הון קהילתי מבטא את רמת הקשרים החברתיים בתוך קהילות בעלות רקע דומה (מלכד), את הקשרים שלהן עם חברים מקהילות אחרות (מגשר), ואת הקשרים בין קהילות למוסדות

(מקשר). הון קהילתי מדגיש את הערך של יחסים חברתיים ואת התפקיד של שיתופי פעולה וקידום פעולות קולקטיביות לתועלת ההדדית של בני הקהילה (Aiyer et al., 2015; Bhandari & Yasunobu, 2009).

עובדים סוציאליים, הפועלים מאז השבעה באוקטובר במלונות המפונים במסגרת תפקידם במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות מקומיות, עשויים למלא תפקיד מכריע בחיזוק ההון הקהילתי. למעשה הם נדרשים לסייע למפונים לבנות את "קהילת המלון" ולקדם תהליכי התארגנות קהילתית אשר יעצימו את כוחם ויכולותיהם של חברי הקהילה להתמודד בהצלחה עם בעיות משותפות. ואכן, עובדים סוציאליים בולטים בקידום התארגנויות קהילתיות במלונות, כפי שעולה ממסמכי מדיניות של משרד הרווחה והביטחון החברתי (2024), כמו גם מראיונות שערכתי עם עובדים סוציאליים במלונות. הם פועלים לזיהוי, פיתוח וקידום מנהיגות מקומית, הן כזו שפעלה בשגרה והן חדשה שהתגלתה במלונות, לקידום ערוצי תקשורת, לחיזוק קשרים חברתיים, לבניית הסכמות קהילתיות וליצירת פלטפורמות רב-ממדיות תומכות לפעולה. תהליכים אלו של ארגון קהילתי אינם פשוטים כלל; אך כפי שמוצג בספרות, הם עשויים להעצים ולקדם את איכות החיים, לאפשר ליחידים ולקהילות להגביר את יכולתם להתמודדות המשותפת, את ביטחונם העצמי ואת תחושת השליטה שלהם ולמעשה לחזק את חוסן הקהילתי (Boehm & Cnaan, 2012; Itzhaky & Bustin, 2018; Nouman, 2023).

אתגרי ההתמודדות הקהילתיים

ככל שמתארכת תקופת השהות במלונות היא מציבה אתגרי התמודדות קהילתיים, לצד אתגרים קהילתיים הצפויים עם חזרת התושבים לשגרה. במאמר זה אתמקד בשלושה אתגרים מרכזיים אשר עשויים להשפיע על הון קהילתי, העצמה וחוסן קהילתי בקרב המפונים, והשלכותיהם לעבודה הסוציאלית הקהילתית.

האתגר הראשון הוא, **כיצד שומרים על מוטיבציה ומחויבות של מנהיגים במלונות?** חודשי הדיוור במתקנים ארעיים עלולים לתת את אותותיהם בקרב מנהיגי "קהילת המלון", עד כי הם עלולים לגלות סימני שחיקה. נוסף על היותם מפונים בעצמם, פעילותם האינטנסיבית של צוותי ההנהגה במלונות רוחשת סביב השעון ביום ובלילה, והם נאלצים להתמודד עם עומס-יתר בעודם ממלאים את תפקידם בהתנדבות. צוותי ההנהגה הם למעשה הכתובת המרכזית לצורכיהם הרבים של התושבים – הם מספקים לרשויות את תמונת המצב לגבי צורכי התושבים, מקדמים מענים בסיסיים לצרכים, וכן מסייעים לקהילות להתמודד עם חוויות ומצבים נפשיים של צער ואבל קולקטיבי. חלק מהם, כפי שעלה מראיונות שקיימתי עם עובדים סוציאליים, עוזבים את המלון לאחר תקופה אינטנסיבית של התנדבות ומוציאים פתרונות דיוור חלופיים. עם עזיבתם נדרשים העובדים הסוציאליים לגייס ולהכשיר מנהיגות אחרת, שלא תמיד מקובלת על התושבים. אחרים, אשר ממשיכים בתפקידם, מביעים רתיעה להמשיך ולמלא תפקיד פעיל בהתנדבות בקהילתם המקורית לאחר החזרה לשגרה.

מקומם המרכזי של המנהיגים הללו בחיזוק לכידות והון קהילתי בעת חירום מזמן צורך להגדיר מחדש את תפקידם. האם מדובר במנהיגות מתנדבת? אם כן, מה הציפייה מהם? מהי מערכת התמיכה

והתגמול שהם זוכים לה כמתנדבים? מהן העלויות התקציביות הנדרשים לתחזוקתם? סוגיה זו עשויה לבלוט במיוחד ביישובים בעלי לכידות קהילתית נמוכה בעת שגרה, שבהם קיים קושי לגייס מתנדבים פעילים. יש לפתח דרכים אטרקטיביות לגיוס ולהרחבה של המנהיגות הקיימת, הכשרתה והעצמתה בשגרה למאפייני מנהיגות הנדרשים במשבר, כמו גם לספק תגמול ואמצעי שימור לאורך זמן, ולפתח הכרה במעמדה של מנהיגות קהילתית אל מול הרשות.

האתגר השני הוא, **כיצד עובדים סוציאליים שומרים על גבולות התפקיד לאורך זמן?** שעת החירום זימנה מורכבות רבה לתפקידם של עובדים סוציאליים במלונות המפונים. פינוי תושבים מקהילות שונות מאוד זו מזו לאותו המלון, כגון תושבי שכונות עירוניות לצד תושבי קיבוץ שיתופי מלוכד, יצרו מתחים וקונפליקטים רבים. השסעים והמתחים החברתיים אשר רוחשים בעת שגרה עלולים להתעצם בעת חירום, ובוודאי כאשר חברי קהילות אלה מתגוררים יחד תחת קורת גג אחת. אלו למשל כללו תחושה של חלוקת משאבים לא צודקת, כגון תרומות וחדרי מלון, פערי כוחות ומאבקים על מילוי תפקידי הובלה בקהילה. סוגיות אלו גררו תסכול, התנגדות והתקוממות בקרב המפונים.

עובדים סוציאליים אמנם עשויים למלא תפקיד מרכזי בגישור, תיווך ובניית תהליכים בוני-אמון, אולם חשוב לזכור כי במקרים רבים העובדים הסוציאליים בעצמם פונו מביתם למלונות הקהילה שבה הם פועלים. מציאות זו של מפונים ואנשי מקצוע המתגוררים זה לצד זה מייצרת גבולות דיפוזיים בין בית (מלון) לעבודה (מלון), אשר מחריפים לאורך זמן ועלולים להקשות על העובדים הסוציאליים "להחזיק" את תפקידם בקהילה. שחיקת אנשי המקצוע והצורך להתאים את תפקידיהם השונים לשלבים שונים של המשבר מזמנת בחינה מחודשת של דרכים לסייע להם בתפקידם. יש לפתח מערכות ליווי ותמיכה הדוקות יותר, כמו גם לקדם תגמולים, הכרה והוקרה לעובדים סוציאליים הממלאים את תפקידם במציאות כמעט בלתי אפשרית. היבטים אלו עשויים לתמוך בחוסנם הנפשי של העובדים הסוציאליים, ולהקל על יכולת ההתמודדות עם אתגרי יישומן של התערבויות קהילתיות לאורך זמן.

האתגר השלישי הוא, **כיצד לשמר מומנטום קהילתי חיובי עם חזרה לשגרה?** החיים במבנה של קהילת המלון מזמנים לחברים בה משאבים קהילתיים אשר עשויים לקדם העצמה אישית וקהילתית ולהניב תגובה יעילה להתמודדות עם מצב החירום. אמנם יש לא מעט מפונים אשר מתעייפים מקיומה של שגרת חיים במציאות צפופה במלונות, אך גם יש אחרים, בהם למשל קשישים ובודדים, שעד הפינוי היו ספונים בבדידות בבתייהם ביישובים או בערים, ואילו במלונות זכו לקהילה תומכת ומחבקת. תמיכה זו נוצרה ממפגשים תכופים פורמליים ובלתי פורמליים עם קהילות המלון, הכוללים למשל פעילויות פנאי כמו חוגים, הרצאות ומפגשים בין-דוריים בין מבוגרים לילדים. עם תהליך פינוי המלונות והחזרה לשגרת חירום ביישובים, יש לבחון דרכים ליצור מרחבים קהילתיים שישמשו תחליף לקהילת המלון עבור אנשים הנזקקים לכך. מרחבים אלו עשויים להיות פיזיים או וירטואליים, ובתנאי שיתנו בחירה ומרחב למפונים לבחור את המענים הקהילתיים הנדרשים להם. מומלץ אף לשקול לשמר, במידת האפשר, קבוצות מ"קהילת המלון" באמצעות פעילויות פנאי כמו סיורים משותפים, אשר ימשיכו לספק מסגרת התייחסות ותמיכה במעבר לשגרה ביישובי המוצא.

האסון שפקד את המדינה הדגיש את חשיבותה של הקהילה כמסגרת התייחסות משמעותית עבור הפרט, ואת חשיבותן של התערבויות קהילתיות לחיזוק החוסן הקהילתי. ימי הלחימה המתמשכים דורשים מאיתנו כאנשי מקצוע לגלות תעצומות נפש כדי להתמודד עם מצב החירום, כמו גם לתכנן, לעצב וליישם פרקטיקות קהילתיות מותאמות לקהילות מפונות המתמודדות עם חוויות ומצבים נפשיים של צער ואבל אישי וקהילתי. לאורך זמן, רבים מאיתנו עשויים לגלות סימני שחיקה ועייפות לאור התמודדות עם אתגרים אישיים, חברתיים וקהילתיים מגוונים. עם זאת, תקופה זו הינה בעלת השפעה מכרעת על קהילות, ובתוך כך על יכולתן לגלות את כוחן, לחזק את הונו הקהילתי ולצמוח מתוך השבר. קידום מדיניות התומכת בקהילות ומבנה מרחבים קהילתיים חדשים המפחיתים את התלות בשירותים הסוציאליים, כמו גם תומכת במנהיגים ובאנשי מקצוע בתוכם באמצעות אספקת מערכי הכשרה, העצמה ותגמול עבורם, נדרשת בעת הנוכחית כדי להמשיך ולהוביל קהילות בתהליכי העצמה שיש בהם כדי לעורר ביטחון, תחושת שליטה ותקווה.

מקורות

גוטרייך, ר' (2023). אכלוס מפוני חרבות ברזל במלונות – רקע, נתוני תפוסה ונקודות לדיון. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

משרד הרווחה והביטחון החברתי (2024). תהליך עבודה עם קהילות במלונות מלחמת "חרבות ברזל". <https://www.gov.il/he/Departments/publications/reports/molasa-iron-swords-work-process-with-communities-in-hotels>

Aiyer, S. M., Zimmerman, M. A., Morrel-Samuels, S., & Reischl, T. M. (2015). From broken windows to busy streets: A community empowerment perspective. *Health Education & Behavior*, 42(2), 137–147. <https://doi.org/10.1177/1090198114558590>

Bhandari, H., & Yasunobu, K. (2009). What is social capital? A comprehensive review of the concept. *Asian Journal of Social Science*, 37(3), 480–510. <https://doi.org/10.1163/156853109X436847>

Boehm, A., & Cnaan, R. A. (2012). Towards a practice-based model for community practice: Linking theory and practice. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 39(1), 141–170. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.3653>

Itzhaky, H., & Bustin, E. (2018). Community practice and community organization: A conceptual understanding. In R. Cnaan & C. Milofsky (Eds.), *Handbook of community movements and local organizations in the 21st century* (pp. 245–263). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77416-9_15

Nouman, H. (2023). Community organizing during the COVID-19 pandemic: How should we act when it comes to minority communities? *American Journal of Community Psychology*, 71(3-4), 423–436. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12659>